

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2019, Cilt:7, Sayı:13, 7:258-283

Gönderim Tarihi: 09.04.2019

Kabul Tarihi: 10.05.2019

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.551308>

ABDULLAH BOSNEVÎ'NİN ALLAH İSMİNİN HARFLERİYLE İLGİLİ BİR RİSÂLESİ: TAHLİL, TAHKİK VE TERCÜME*

Ayşe Mine AKAR**

Öz

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) *Fusûsu'l-hikem* adlı eseri tasavvuf tarihinde üzerine en çok şerh yazılan eserlerin başında gelir. Bu şerhlerin içinde, *Fusûs* metninin tamamına yönelik olan Müeyyed Cendî'nin (ö. 711/1311) şerhi İbnü'l-Arabî'nin metafizik görüşlerinin ağırlıklı olarak incelendiği bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Cendî'nin, şerhinin mukaddimesinde geniş bir biçimde ele aldığı konulardan biri Allah isminin harflerinin sırları ve hakikatleridir. Allah isminin kökenini de ele alan müellif, bu ismin harflerinin İbnü'l-Arabî'nin kabul ettiği sistemde hangi mertebelere karşılık geldiğine değinir. Cendî'nin konuları oldukça dağınık işlemesi ve üslûbunun zorluğu sebebiyle Allah isminin harf sayısı ve karşılık geldiği mertebeler hakkında Şeyh'in kabul ettiğinin aksine bir görüşte olduğu zehâbına kapılan Muhammed el-Bakkânî eş-Şâmî, konuyu devrinde "Şârihu'l-Fusûs" olarak tanınan Abdullah Bosnevî'ye sormuş, Bosnevî de meselenin izâhı için Arapça olarak bir risâle kaleme almıştır. Çalışmamızda Cendî ve Bosnevî'nin konuyla ilgili görüşlerini doğru olarak tespit etmeyi ve risâlenin tahkikli olarak gün yüzüne çıkmasını hedefledik.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Allah ismi, Bosnevî, Cendî, Konevî.

A MANUSCRIPT OF 'ABDULLAH BOSNAWÎ ABOUT THE LETTERS OF THE NAME ALLAH: ANALYSIS, EDITION AND TRANSLATION

Abstract

Muhyiddîn Ibn al-'Arabî's (d. 638/1240) *Fusûş al-hikem* is one of the most annotated works in the history of mysticism. In these commentaries, we see Muayyed al-Jandî's (d. 711/1311) work is about all the text of *Fusûş* and analyses 'Arabî's metaphysical views. One of the subjects which Jandî deals in the introduction is the secrets and truths of the letters of Allah. The author touches on the order in which the letters of this name correspond in which is accepted by Ibn al-'Arabî. Muḥammed al-Baqqânî al-Shamî thought that Jandî was thinking differently from the Sheikh and asked the problem to 'Abdullah al-Bosnawî who is known as 'Shârih al-Fuşuş" in his period. Bosnawî wrote a treatise in Arabic for the explanation of the matter. In our study, we aimed to determine the views of Jandî and Bosnawî on the subject and to reveal the critical edition of the manuscript.

Keywords: Tasawwuf, the name Allah, Bosnawî, Jandî, Qunawî.

* Risâlenin tahkikinde yardımcı olan Prof. Dr. Mehmet Ali Şimşek ve Arş. Gör. Ceyda Gürman'a ve değerli eleştirileriyle çalışmamıza katkıda bulunan muhterem hakemlere teşekkür ederim.

** Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, aysemineakar@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-3804-2604

1. Abdullah Bosnevî

Abdullah Bosnevî 992 (m. 1584) yılında Bosna'da doğmuştur.¹ İlk tahsîlini burada almış; tefsir, hadis, fıkıh, *kelâm* gibi yüksek ilimleri ise İstanbul'da öğrenmiştir. İstanbul'daki tahsîlini tamamladıktan sonra Bursa'ya gitmiş, burada Melâmî şeyhlerinden Hasan Kabaduz'a (ö. 1010/1601) intisab etmiştir.² Hasan Kabaduz'un silsilesi Hüsameddin Ankaravî (ö. 964/1557), Ahmed Sârbân (ö. 952/1545), İsmail Maşûkî (ö. 945/1538), Pîr Ali Aksarayî (ö. 945/1538), Bünyamin Ayaşî (ö. 926/1520) ve Dede Ömer Sikkînî (ö. 880/1475) vasıtası ile Hacı Bayram Velî'ye (ö. 832/1429) ulaşır.³ Hasan Kabaduz'un asıl şöhretini yetiştirdiği iki mürîdi, Abdullah Bosnevî ve Hüseyin Lâmekânî (ö. 1035/1626) ile kazandığı rivâyet edilir.⁴ Bosnevî'nin istifâde ettiği hocalar arasında Abdülmecid Sivasî (ö. 1049/1639) de vardır.⁵

Bosnevî Bursa'dan sonra Mısır'a, ardından 1046'da hac için Hicaz'a gitmiş, Melâmîlik'in Hicaz bölgesine yayılmasında etkili olmuştur.⁶ Hac dönüşü Şam'a uğrayıp İbnü'l-Arabî'nin kabri yanında inzivâya çekilen Abdullah Bosnevî, daha sonra Şam'dan Konya'ya geçmiş ve vefat tarihi olan 1054'e (m. 1644) kadar burada kalmıştır. Bursalı Mehmed Tahir, Bosnevî'nin vasiyeti üzerine Sadreddîn Konevî'nin (ö. 673/1274) yanına defnedildiğini söyler⁷ ancak bugün Bosnevî'nin kabri ile Konevî'ninki arasında işlek bir yol vardır. Mezar taşında "*Hâzâ kabru garîbillah fî arzihî ve semâihî Abdullah el-Bosnevî er-Rûmî el-Bayrâmî*" yazılıdır.⁸

Abdullah Bosnevî Anadolu'da "Bosnevî", "Şârihu'l-Fusûs", "Abdî Efendi" diye tanınırken; Rumeli'de "Gâibî" diye meşhûrdur.⁹ Onu tasavvuf tarihi açısından önemli kılan özelliği, ikinci dönem Melâmîliği olarak bilinen Dede Ömer Sikkînî'nin kurduğu Bayramî Melâmîliği'nin temsilcilerinden biri olmasının yanında,¹⁰ İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'i üzerine yazdığı *Tecelliyâtü arâisi'n-nusûs fî manassati hikemi'l-Fusûs* adlı şerhtir. Bu şerh müellifin ilk eseri olmasının yanı sıra, şâir Nevî'nin (ö. 1007/1599) *Keşfü'l-hicâb min vechi'l-kitâb* adlı eserinden sonraki ilk Türkçe şerhtir. Bu şerhte müellif isimlerini zikretmeksizin Konevî ve Cendî'den de nakillerde

1 Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul: Meral Yayınları, ts., I, 60; Mustafa Kara, "Abdullah Bosnevî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, I, 87.

2 Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 60. Ayrıca bkz. Ali Ekber Ziyâî, "Abdullah Bosnevî ve Sırrı Yakın Risâlesi", *Misbah* 9 (2014), s. 82-83.

3 Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011, s. 318-331.

4 bkz. Bolat, *Melâmetîlik*, s. 331.

5 Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 1924, s. 79; Kara, "Abdullah Bosnevî", I, 87.

6 Gölpınarlı, *Melâmîlik*, s. 79.

7 Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 60.

8 Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin, "Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye", *Melâmet Risâleleri-Bayrâmî Melâmîliği'ne Dâir* (haz. Abdürrezzak Tek), Bursa: Emin Yayınları, 2007, s. 264.

9 Abdullah Kartal, "Bursa'da Bosnalı Bir Melâmî Abdullah Bosnevî Hayatı, Eserleri ve Bir Kasidesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994), s. 297.

10 Bolat, *Melâmetîlik*, s. 331.

bulunur.¹¹ Bosnevî'nin ilk eseri olan¹² bu eser dışında Türkçe, Arapça ve Farsça olarak yazdığı bir kısmı birkaç varaklık risâlelerden oluşan altmıştan fazla eseri vardır. Bursalı Mehmed Tahir bunların bir listesini eserinde vermiştir.¹³

2. Risâlenin Adı ve Bosnevî'ye Âidiyeti

Risâlenin Hâşimpaşa nüshasında metnin başında *Risâle alâ Fusûsi Şeyh el-Müeyyed el-Cendî fî evâli Şerh-i Fusûs* yazmaktadır. Ancak risâle Arapça olduğu halde bu ifade kısmen Türkçe terkipten oluştuğu için bu isimlendirmeyi müellifin yaptığını düşünmüyoruz. Ayrıca bu nüshanın baş tarafından eksik olması ve bazı dil bilgisi hataları içermesi gibi sebeplerin nüshanın güvenilirliğini azaltması da bu isimlendirmeyi tercih etmememizin bir nedenidir. Eserin Cârullah nüshasının 157^a yüzünde ise *Şerhu li ba'zi kelâmi's-Şeyh Müeyyed el-Cendî fî Şerhi Fusûsi'l-hikem* başlığı, nüshanın Hâşimpaşa'ya göre daha iyi nitelikte olmasından dolayı tercih ettiğimiz başlık oldu. Nüshalarda müellifin adı geçmediğinden Bosnevî'ye âidiyeti kütüphanelerde müellifin diğer eserleriyle aynı mecmûada yer almasından ve *Osmanlı Müellifleri* ve daha modern bazı çalışmalarda Bosnevî'nin eserleri arasında sayılmasından tespit edilmektedir.¹⁴

3. Risâlenin İçerik ve Tahlîli

Fusûsu'l-hikem üzerine yazılmış ilk şerh kabul edilen Müeyyed Cendî şerhi¹⁵ kendisinden sonra yazılan diğer şerhlerden İbnü'l-Arabî'nin metafizik ve kozmolojik görüşlerinin açılımı konusunda ayrılır.¹⁶ Onun özellikle mukaddimede ele aldığı Allah ismi ve bu ismin harflerinin barındırdığı ontolojik hakikatler konusu,

¹¹ Derya Baş, "Fusûsu'l-hikem Şerhçiliği ve Ekberî Gelenek", *III. Uluslararası Sadreddîn Konevî Sempozyumu Sadreddîn Konevî Tasavvuf, Felsefe ve Din* (edt. Erdal Baykan, Fatih Kaleci), Konya 2018, s. 144.

¹² Kartal, "Bursa'da Bosnalı Bir Melâmî", s. 299.

¹³ Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 60-62.

¹⁴ Meselâ bkz. Ziyâî, "Abdullah Bosnevî", s. 84.

¹⁵ Bu konu hakkında araştırmacılar ittifak halinde değildir. Cendî'den önce İbn Sevdikî'nin ve Tilimsânî de birer şerh yazmış olsalar da bunlar teknik anlamda şerh olarak kabul edilmemektedir. Cendî'nin eserini yazılmış ilk şerh kabul edenlere örnek olarak bkz. İsmâil Hakkı Bursevî, *Kitâbu'l-hitâb*, İstanbul: Matbaa-i Kürsiyyü'l-Hakâniyye, 1256, s. 289; Mahmud Erol Kılıç, "Fusûsu'l-hikem", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, XIII, 232; Abdurrahim Alkış, "Abdurrezzâk Kâşânî ve Şerhu Fusûsi'l-hikem Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîli", (doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2008), s. 256; Ekrem Demirli, *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012, s. 82. Tilimsânî şerhinin *Fusûs*'un bütününe dâir olmadığını teslim etmekle birlikte ilk şerh kabul edenlere örnek olarak bkz. Orkhan Musakhanov, "Afîfüddin Tilimsânî'nin İlâhî İsimler Nazariyesi ve Meâni'l-Esmâi'l-İlâhiyye Adlı Eserinin Tahkiki", (doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2016), s. 37; 58. Bazı araştırmacılar ise Konevî'yi ilk *Fusûs* şârihi olarak niteler (bkz. Azmi Bilgin, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Sadreddîn-i Konevî", *I. Uluslararası Sadreddîn Konevî Sempozyumu Bildirileri* (haz. MEBKAM), Konya: Mebkam Yayınları, 2010, s. 45; Mehmet Bayrakdar, "Sadreddin Konevî ve Davûd el-Kayserî", *I. Uluslararası Sadreddîn Konevî Sempozyumu Bildirileri* (haz. MEBKAM), Konya: Mebkam Yayınları, 2010, s. 35) ancak *Fükûk* bir şerh olmaktan ziyâde, *Fusûs*'taki temel konuları faslar ekseninde ele alan müstakil ve muhtasar bir eserdir.

¹⁶ Konu hakkında bkz. Kılıç, "Fusûsu'l-hikem", XIII, 232.

meselenin kendi zorluğu yanında, Cendî'nin eserinde takip ettiği metot ve üslûp sebebiyle de anlaşılmayı güçleştirmiştir. Bu sebeple şerhle veya konuyla ilgilenenler ayrıca bir izâha ihtiyaç duymuşlardır. Abdullah Bosnevî'nin tahkîkini yaptığımız risâlesi işte bu izâhlardan biridir.

Risâleye konu olan mesele, Cendî'nin Allah isminin harfleriyle ilgili şu sözleridir:

“*Hemze taayyün-i evvel içindir. Taayyün-i evvelden çıkan elif ise ‘amâlar [iki ‘amâ] birbirinden ayrılmadan önce vahdânî olarak uzanan nefestir. Bu hikmetin hükmü الله /Allah lafzındaki elifle lâm arasını medle ızhâr eden için zâhir olur. Bu [medle ızhâr etme] ise telkîh telkîni sırasındadır. Şeyh'ten (ra) lâfza-i celâl zikrini ben bu şekilde öğrendim.*”¹⁷

Abdullah Bosnevî'ye soru soran kişi, hakkında kaynaklarda bilgi bulamadığımız Muhammed el-Bakkânî eş-Şâmî'dir. Ona göre “Allah” lafzındaki *elifle* ilk *lâmın* arasının ızhâr edilmesi, altı olan harf sayısını (ا-ل-ل-ا-ه-و) yediye çıkarmaktadır (ا-ل-ل-ا-ه-و). Oysa İbnü'l-Arabî *Kitâbu'l-celâle*'de Allah isminin harf sayısının altı olduğunu ve meddin de *elif-i maktûada* değil; sözde zâhir, yazıda gizli olan ikinci *lâm* ile *he* arasında olduğunu ifade etmiştir.¹⁸ O halde Cendî ve Konevî'nin nezdinde Allah isminin harf sayısı yedidir ve med de *elif-i maktûadadır*. Bu ise İbnü'l-Arabî'nin görüşüne açıkça muhalefettir. Bosnevî, bu iddiayı Cendî şerhinden ve Konevî'nin *Tefsiru'l-Fâtiha* adlı eserlerinden istihadda bulunarak reddeder. Zira Cendî, şerhinin mukaddimesinde bu konudan önceki on bahsi incelerken Allah isminin altı harften oluştuğunu belirtmişti. Konevî de mezkûr eserinde açık bir şekilde Allah isminin harf sayısının altı olduğunu ifade etmişti.¹⁹ O halde “her ikisi de Şeyh'in sözüne uygundur, hatta (şeyhin sözü) onların sözlerinin aynıdır.”²⁰ Bosnevî'nin konuya yaklaşımını tespit ederken İbnü'l-Arabî, Konevî ve Cendî'nin Allah isminin harf sayısı ve bu harflerin temsil ettiği ontolojik mertebeler hakkındaki görüşlerine de yer vereceğiz.

3.1. Allah İsminin Harf Sayısı

Allah ismi hakkında İslam bilginleri çeşitli görüşler öne sürmüştür. Genel olarak bu ismin herhangi bir kelimeden türemediği, ilâhî Zât için alem isim olduğu kabul edilmiş olsa da müştak olduğunu ileri sürenler de vardır.²¹ Konevî ve Cendî

¹⁷ Müeyyedüddîn Cendî, *Şerhu Fusûsi'l-hikem*, nşr. Celâleddîn Aştîyânî, Kum: Müessesetü Bûstân Kitâb, 1373, s. 72; Abdullah Bosnevî, *Şerhu li ba'zi kelâmi's-Şeyh Müeyyed el-Cendî fi şerhi Fusûsi'l-hikem*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya bl., nr. 2077, vr. 46^b.

¹⁸ Konuyla ilgili olarak bkz. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Kitâbu'l-celâle*, Süleymâniye Ktp., Cârullah bl., nr. 2111, vr. 32^b.

¹⁹ bkz. Konevî, *İ'câzü'l-beyân fi te'vîli'l-ümmi'l-Kur'ân Fâtiha Sûresi Tefsiri* (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2013, s. 186.

²⁰ Bosnevî, *Şerhu li ba'zi kelâmi's-Şeyh Müeyyed el-Cendî*, vr. 47^a.

²¹ Konuyla ilgili olarak bkz. Bekir Topaloğlu, “Allah” (Etimoloji), *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, II, 471; Selahattin Yılmaz, “Arapçada Allah İsmi'nin Etimolojisi ve Onunla Yapılan Deyimlerin Filolojik Yapısı”, *Cumhuriyet Üniversitesi*

her ne kadar bu görüşü kabul etmeseler de, her ikisi de eserlerinde kelimenin müştak olması durumunda muteber sayılabilecek iştikâk vecihlerini ele alırlar.²²

İbnü'l-Arabî, Allah'ın isimler arasından kendisi için bu ismi seçtiğini, ona bir kök aramanın zorlama olacağını söyler. Ona göre bu isim türetilmemiş, harfler âleminde kendisi için vaz edilmiş bir isimdir.²³ Her ne kadar Arap dili âlimleri bu isimde bir türeme kokusu bulunduğunu söyleseler de, bu ismin O'nun için özel bir isim olduğu âşikârdır ve türeme kast edilmemiştir.²⁴ Allah ismi alem kabul edildiği takdirde ise bir başka soru gündeme gelmektedir: Bu isim her türlü belirlenimden uzak olan Zât-ı mutlaka'nın mı yoksa Tanrı'nın âlemle ilişki kurduğu ve mutlaklıktan tenezzülü anlamındaki Zât-ı mûcide'nin mi ism-i alemidir? Cendî'ye göre bu isim "Ehadiyyet-i cem'î ilâhînin ism-i alemidir, zâtî alem değildir. Çünkü Zât-ı mutlaka mutlakdır, sınırlanamaz ve sonlu değildir. Sonlu mukayyed bir lâfız, gayr-ı mütenâhî mutlaka alem olamaz".²⁵ Nitekim ona göre ilâhî Zât'ın lâ taayyün mertebesi bilginin dışındadır ve burası sadece *susuklukla* ifade edilebilir.²⁶ Ayrıca o, ehadî ve basît olan ilâhî Zât'ın harflerden mürekkebe bir isimle işaret edilmesini mümkün görmez çünkü "basît-i hakîkî olan bir şeyin gösterimi yine basît bir şeyle olabilir".²⁷

O halde İbnü'l-Arabî ve takipçilerine göre Allah ismi alemdir. Cendî alem olan bu ismin görünüşte dört, tahkîk meşrebine göre ise altı harften oluştuğunu söyler. Bu harfler *hemze*, iki *lâm*, *lâmlardan sonra elif*, *he*, *he*'den sonra ise *vâvdır*. Yani: ل, ل, ا, و, ه, ه.²⁸ Müellif bunu bu kadar açık yazmışken, Muhammed eş-Şâmî, Cendî'nin Allah isminin harf sayısını yedi kabul ettiği şeklinde bir yoruma nasıl gitmiştir? Yukarıda da naklettiğimiz gibi yanlış anlaşılma sebepleri olan 'bu hikmetin hükmü Allah lafzındaki *elifle lâm* arasını medle izhâr eden için zâhir olur' cümlesidir. Allah lafzındaki ilk *hemze* ile ilk *lâm* arası ismin telâffuzunda uzatılmamaktadır. Uzatma (med), her ne kadar yazılışta görünmese de söylenişte zuhûr eden ikinci *lâmla he* arasındadır. İlk iki harf arasında med yapmak, Muhammed eş-Şâmî'ye göre, Cendî ve hocası Konevî'nin bu ismin harf sayısını yedi kabul ettikleri sonucuna götürmektedir. Bosnevî'nin bu çıkarıma itirazı nefes-i Rahmânî, taayyün-i evvel, taayyün-i sâni ve iki 'amâ ('amâ ve Cendî'ye özgü adlandırma ile *gamânın*²⁹) ve

İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/2, Aralık 2003, s. 202; Erdinç Doğru, "Lâfzatullah'ın Etimolojik, Semantik ve Fonetik Analizi", *Eskişeyni* 32, Bahar 2016, s. 8-12.

²² Cendî, *Şerh*, s. 45-47; Konevî, *Fâtîha Sûresi Tefsiri*, s. 225-226; Sadreddîn Konevî, *Şerhu Esmâüllâhî'l-hüsnâ Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2013, s. 33-36. Her iki müellifin tercih ettiği vecihlerin birbirinin neredeyse aynı olması Konevî'nin Cendî üzerindeki tesirini göstermesi bakımından da önemlidir.

²³ Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye* (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015, VII, 189.

²⁴ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, VIII, 113-114.

²⁵ Müeyyedüddîn Cendî, *Nefhatü'r-Rûh ve Tuhfetü'l-Fütûh* (nşr. Necib Mâyil Herevî), Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1362, s. 57.

²⁶ bkz. Cendî, *Şerh*, s. 29, 196.

²⁷ Cendî, *Şerh*, s. 48.

²⁸ Cendî, *Şerh*, s. 52.

²⁹ İbnü'l-Arabî, Rahmân'ın nefesini kabul eden ilk sûretin 'amânın sûreti olduğunu söyler (bkz. İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, XIII, 334). Ona göre âlemin sabit cevheri 'amâdır (bkz. İbnü'l-

bunların Allah isminin harflerindeki karşılıklarının bilinmesine bağlıdır. O halde şimdi bu müelliflere göre Allah isminin harflerinin nelere delâlet ettiğini tespit etmeye çalışalım.

3.2. Allah İsminin Harflerinin İçerdiği Hakikatler

İbnü'l-Arabî, sûfilerin sırrı üç mertebede ele aldığını, birinci mertebenin *bilginin sırrı*, ikincinin *hâlin sırrı* ve üçüncünün de *hakîkatın sırrı* olduğunu söyler. Ona göre bilginin sırrı Allah ismini bilenlerin hakîkatidir.³⁰ Allah ismindeki her bir harfin Allah Teâlâ'ya bir delâleti vardır ancak bu delâlet ilâhî Zât'ın künhüne değil, *nisbetlerinedir*. Mesela *he* harfinin delâleti Zât'ın gaybına, yazılış ve lâfız delâleti ise Allah'ın gayb ve ulûhiyeti kapsamamasındadır. *Elifin* lâ taayyün mertebesine delâleti ise harflerin mahreçlerdeki lâ taayyünü gibidir.³¹ Çünkü esasında *elif* bir harf değildir, tüm harflerle birlikte ortaya çıkan *nefes*ti. O halde İbnü'l-Arabî ekolüne göre *elif*le nefes arasında bir benzerlik söz konusudur.

3.2.1. Elif-Nefes-i Rahmânî İlişkisi

Nefes-i Rahmânî, İbnü'l-Arabî ekolünde çokluğun zuhûruyla ilişkilendirilir. Rahmânî nefes, insânî nefesteki *elif* gibidir ve bu bakımdan *elif* nefesle özdeştir. Konevî "*Elif*, nefesin ortaya çıkışının ta kendisidir" derken;³² Cendî "*elif*, fethanın kardeşi ve harflerin mahreçlerinden salınan nefesin ta kendisidir" der.³³ Nasıl ki *elif* bütün harflerin maddesi olup herhangi bir mahrece sahip değildir ve tüm harflerle birlikte ortaya çıkar; Rahmânî nefes de mümkün varlıkları ortaya çıkaran ve onları ayakta tutandır. Bu bakımdan Cendî *elifi kayyûm* olarak niteler.³⁴ *Elif*-nefes-i Rahmânî benzetmesinde aynı nitelemeyi Konevî Rahmânî nefes için yapar: "Varlık, söz konusu Nefes-i Rahmân ile ayakta durur, o her şeyi ayakta tutar".³⁵ İbnü'l-Arabî ise *elifin* makamının cem' makamı, isminin Allah ismi, sıfatının ise kayyûmluk olduğunu söyler.³⁶ Müelliflerin bahsettiği bu *kayyûmluk*, *elifin* tüm harfleri, Rahmânî nefesin ise tüm mümkünâtı ayakta tutan oluşundandır.

Konevî ve Cendî, nefes ya da *elifi* harf sûretlerinin heyûlası olarak nitelerken, bu sûretlerin nefesin birliği halinde nefesin aynı, mahreç mertebelerinde ise

Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, XIII, 370) ve bu açıdan 'amâ, ulvî ve kevnî sûretlerin maddesi kabul edilir. Ancak İbnü'l-Arabî takipçileri 'amâ-i Rab dediklerinde kast ettikleri ulvî sûretlerin, 'amâ-i merbûb dediklerinde ise kast ettikleri kevnî sûretlerin maddesidir. İşte bu kevnî sûretlerin maddesi olan 'amâyı Cendî *gamâ* (غماء) diye isimlendirir ve bunun kendi tesmiyesi olduğunu belirtir (bkz. Cendî, *Şerh*, 71). Bu isimlendirmeye daha sonra Fenârî de (ö. 834/1431) işaret etmiştir (bkz. Muhammed b. Hamza el-Fenârî, *Misbâhü'l-üns* (nşr. Muhammed Hâcevî), Tahran: İntişârât-ı Mevlâ 1388, s. 317).

³⁰ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, IX, 193.

³¹ Cendî, *Şerh*, s. 51.

³² Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 26.

³³ Cendî, *Şerh*, s. 53.

³⁴ Cendî, *Şerh*, s. 53-54.

³⁵ Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 23.

³⁶ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, I, 177.

birbirlerinden farklı olduklarını belirtirler.³⁷ Nitekim *elifin* diğer harflere ortaklığı mahreçlere göre, Rahmânî nefesin mümkün varlıklara ortaklığı ise mertebelerine göredir. Çünkü *elifin* bir mertebesi yoktur, onun mertebesi tüm mertebelendir.³⁸ Cendî ise bu noktada mertebenin histe taayyünü olmayan makul bir hakikat olduğunu hatırlatır.³⁹ *Elif*, bütün mahreçlerde harflerin sûretleri şeklinde taayyün ederken, Rahmânî nefes de tüm varlıklarda o varlıkların hakikatlerine (bu hakikatlere istidâd ya da ayân-ı sâbite de denir) göre taayyün eder.

Bosnevî ise *Tecelliyât*'ta seleflerinden farklı bir yaklaşımla nefes-i Rahmânî'nin taayyün-i evvelden önce ve sonra iki, toplamda ise beş mertebesinden söz eder. Birinci mertebe Rahmânî nefesin taayyün-i evvelin gaybında icmâlî ve donuk olduğu (indimâcî) mertebedir, burası *lâ taayyüne* denk gelir. İkincisi, taayyün-i evvelin bâtınından doğduğu mertebedir. Bu, insânî nefesteki *elifin* bir mahrece uğramadan sadece *çıkışıdır*. Üçüncüsü ise Rahmânî nefesin taayyün-i evvel ile ortaya çıkışıdır ve bu da insânî nefeste *hemzenin* ortaya çıkışına teşbîh edilir. Dördüncü mertebe nefes-i Rahmânî'nin berzahlık özelliğidir. O bu özelliğiyle *lâ taayyünle taayyün* arasını cem' eder, her iki mertebenin de bir açıdan aynı olur. Nitekim *taayyün-i evvel ile müteayyin olan ayn bâtın, taayyün ise zâhirdir*. Son mertebe ise nefes-i Rahmânî'nin taayyün-i evvelden uzanarak diğer mertebelere yayılışıdır.⁴⁰ Müellif aynı sıralamaya bir risâlesinde de yer verir ancak orada bu sıralamanın 'amâya dâir olduğunu söyler. Nitekim müellife göre 'amâ, iki şatr (*lâ taayyün ve taayyün-i evvel*) arasındaki gaybî nisbettir ve aynı zamanda nefes-i Rahmânî'dir.⁴¹ 'Amânın bir yüzü *lâ taayyüne* diğer yüzü ise taayyün-i evvel dönektür.⁴²

Görülen o ki, İbnü'l-Arabî ve takipçilerinin ontoloji üzerine kurdukları sistemde *elif* ya da nefes-i Rahmânî, yayılan, mahreç veya mertebelere sirâyet eden, onların zuhûrunu sağlayan önemli bir kavrama dönüşmektedir. *Elif*-nefes-i Rahmânî teşbîhinin çalışmamıza yansıyan kısmını ise Cendî'nin "*taayyün-i evvelden çıkan elif*" üzerine söyledikleri oluşturmaktadır. Bu durumda Cendî ve şeyhine göre taayyün-i evvel ve insânî nefeste onun nazîri olan *hemzenin* ne olduğunun araştırılması gerekmektedir.

³⁷ Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 26; Cendî, *Şerh*, s. 55.

³⁸ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, I, 178.

³⁹ Cendî, *Şerh*, s. 53.

⁴⁰ Abdullah Bosnevî, *Tecelliyâtı arâisi'n-nusûs fî manassat-ı hikemi'l-Fusûs*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1290/1873, I, 23-24.

⁴¹ Abdullah Bosnevî, "Kitâbu kura'r-rûhiyyu'l-memdu'd li'l-ezyâfi'l-vâridîne min merâtibi'l-vücûd", *Abdullah Bosnevî ve Merâtib-i Vücûd ile İlgili Bir Risâlesi* (haz. Abdullah Kartal, yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), s. 7-8.

⁴² Bosnevî, "Kitâbu kura", s. 7.

3.2.2. Hemze-Taayyün-i Evvel İlişkisi

*Hemze, elifin yazılışında; elif ise hemzenin söylenişinde gizlidir ve esasında bu ikisi tek bir harftir.*⁴³ Konevî, muhakkiklerin *elifi* tam bir harf olarak kabul etmediğini çünkü onun herhangi bir mahreçte taayyün etmeksizin nefesin çıkartılmasından ibâret olduğunu söyler.⁴⁴ *Elifin* mahreçlerin ilkinde taayyünü *hemze* ileyken, nefes-i Rahmânî'nin mertebelerin ilkinde taayyünü ise taayyün-i evvelledir. Bu bakımdan *hemze* ve taayyün-i evvel, insânî ve Rahmânî nefeste birbirine teşbîh edilir.

Cendî'ye göre *hemze* taayyün-i evvel içinken, taayyün-i evvelde yayılan *elif* ise iki '*amâ* birbirinden ayrılmadan önce bir olan nefesi simgeler. Bu bahsolunan '*amâ*lardan birincisi Hakk'a ait, ikincisi ise halka aittir. İşte bu ikinci '*amâyı* Cendî *gamâ* olarak isimlendirmektedir. Müellife göre vücûd dairesi birbirini tamamlayan iki yarım daireden oluşmaktadır: '*Amâ* ve *gamâ*. Cendî'nin şerhinde bu iki yarım daireden '*amâeyn* diye bahsetmesi tağlîbden dolayıdır. Bu mertebede henüz bu iki '*amâ* birbirinden ayrılmamıştır. İşte taayyün-i evvelle, yani *hemze*yle yayılan bu ilk *elif* henüz '*amâ* ve *gamânın* birbirinden ayrılmadığını, bu mertebenin Hakk'ın kendisinden kendisine olan ilk tenezzülü olduğunu ifade eder. *Gamânın*, bir başka deyişle kevn âleminin oluşması ikinci taayyünle, insânî nefeste ise *lâm*la gerçekleşir. Bosnevî de *hemzeyi* "kalbin bâtınından nefes-i insânînin inbiâsı sebebiyle mümtâze olan hurûfun evveli" olarak tanımlayıp, Zât'ın taayyün-i evvel mertebesinde nefes-i Rahmânî sebebiyle müteayyin olduğunu söyler.⁴⁵ Ona göre taayyün-i evvel gayb-ı mutlak ve lâ taayyünden ilk olarak ayrılan olup, isimler hazretinin anahtarı ve zuhûr mertebelerinin ilkidir ve gayb-ı ilâhîden ayrılan ilk mertebe olması hasebiyle lâ taayyünle arasındaki fark sadece taayyündür.⁴⁶ Bu ilk taayyün mutlak gayba göre zâhirken, altındaki mertebelere göre ise bâttir.⁴⁷

3.2.3. Lâm-Taayyün-i Sâni İlişkisi

İbnü'l-Arabî'ye göre Allah hareke, harf ve mahreçleri zâtların birbirinden ayrıştığına kendisinden bir uyarı olsun diye yaratmıştır. O, ismini oluşturan görünüşteki harflerden *hemze* ve *he* arasına *lâmı* yerleştirmiştir. *Lâmın* mahreci "kalbin tercümanı olan dil"dir. İki *lâm*, *hemze* ve *elif* arasında meydana gelen ilişki gibi, kalbin tercümanı olan dil ile kalp arasında da bir ilişki kurulur. Nitekim kalp, *kelâmın* mahallidir.⁴⁸ *Lâmın* hem Allah lâfzında bulunduğu yer hem de insânî nefesteki mahreci *hemze* ve *he* arasında olduğundan *lâm*, *nefesî elifin* taayyününün tercümanıdır.⁴⁹

⁴³ Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 26; Cendî, *Şerh*, s. 53.

⁴⁴ Konevî, *Fâtiha Süresi*, s. 132.

⁴⁵ Bosnevî, *Tecelliyât*, s. 24.

⁴⁶ Kartal, "Abdullah Bosnevî ve Merâtib-i Vücûd ile İlgili Bir Risâlesi", s. 63.

⁴⁷ Bosnevî, "Kitâbu kura", s. 7.

⁴⁸ İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, I, 292.

⁴⁹ Cendî, *Şerh*, s. 69.

İbnü'l-Arabî'ye göre ب/ bâ harfi kulluk anlamına gelen ubûdiyyeti simgeler. *Elif*in kulluk *bâsına* (bâ-i abdâniyyet) bitişmesiyle de *lâm* ortaya çıkmış olur. İlk *lâm* melekût-i a'lânın, ikincisi ise mülk levhasının *lâmıdır*. Rahmânî nefes ilk taayyünden sonra tecellîsine devam ederek *lâmlara* uğrar ve ikinci tecellî ile kâbil olur. Nitekim *lâm*, sûret olarak *eliften* oluşmuştur: *Lâmın* ortasında *elif*, *elifin* ortasında ise Rabb'in merbûbu, ilâhın melûhu istilzâmına işaret eden *lâm* vardır.⁵⁰ Allah lafzında bulunan ilk *lâmdan* birincisi Rabb'in 'amâi, ikincisi ise merbûbun *gamâi*dir. Kulun *gamâi* Rabb'in 'amâna idgâm edilmiştir çünkü Rab merbûbu istilzâm eder.

3.2.4. Hû-Kuşatıcılık İlişkisi

Cendî'ye göre *he* harfi lâfızda gizli olan ilktir. Taayyün-i evvelin *hemzesinde* lafzen bâtın, *lâmeynden* sonra da lâfzen son ve zâhirdir. Allah lâfzının *hesinden* ilâhîliğin kapsayıcılığına; *heye* muttasıl olan *vâvdan* ise mertebelerin çokluğunun birliğine şehâdet edilir.⁵¹ Konevî'ye göre ise *he* harfi el-Evvel/el-Âhir, el-Bâtın/ez-Zâhir isimlerini birleştiren gaybî hüviyyete mahsustur ve bu anlamda kuşatıcıdır.⁵² Ona göre *hû* hüviyyette evvelik mertebesinin, ulûhiyette ise âhirlilik mertebesinin sahibidir. Nitekim varlığın hareketi döngüseldir, nihâyet bidâyetin aynıdır.⁵³ *Henin* kuşatıcılığı zâhirî iken, *vâvın* batîni ve manevî bir kuşatıcılığı söz konusudur.⁵⁴ *He* ve *vâv* arasındaki bir ilişki de *he* için aslolan damme hareketiyle ilgilidir. Damme, kelimelerin ref' halinde söz konusudur. Kelimeleri cer ya da nasb yapan başlarındaki *âmiller*, ontolojik düzeyde ise *kâbillerdir*. *He* için aslolan özellik rif'at olduğu için ref' hali de asıl olur ve bu durum *vâvın* varlığını gerektirir çünkü *vâv* "dammenin kardeşidir".⁵⁵

Ekol içinde *vâv* bir açıdan da insan-ı kâmile teşbih edilir. Çünkü *vâv* "ehadî cem'î kemâlî insânî mertebe içindir".⁵⁶ Cendî, insanın yaratılışının tek gayesinin celâ ve isticlâ olmadığını söyler.⁵⁷ Ona göre asıl gaye, insanın mertebî bâtınlığı kendinde toplamasıdır. Bu açıdan Allah lâfzındaki *elifle* *vâv* arasındaki ilişkinin benzeri, *ehadiyyetle insan-ı kâmil* arasında söz konusu olur. Bosnevî de risâlesinde "salât, kelimelerde, zâhir harfler içinde ufuk-i a'lâdaki cem' suretiyle zâhir *vâv* harfî menzilesinde olan, taayyünle ilk, sûretle son Muhammed üzerinedir" diyerek *vâv* harfiyle *insan-ı kâmil* ilişkisine temas eder.⁵⁸

Buraya kadar nakledilenlerden sonra, risâleye konu olan mevzûya dönerek Bosnevî'nin getirdiği çözümü tespit edebiliriz. Cendî'nin ilgili pasajdaki ifadelerinde yer alan önermeler şunlardı:

1. Hemze taayyün-i evvel içindir.

⁵⁰ Cendî, *Şerh*, s. 61.

⁵¹ Cendî, *Şerh*, s. 66.

⁵² Konevî, *Fâtîha Süresi*, s. 186.

⁵³ Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 22.

⁵⁴ Cendî, *Şerh*, s. 69-70; Konevî, *Esmâ-i Hüsnâ*, s. 22-23.

⁵⁵ Cendî, *Şerh*, s. 69.

⁵⁶ Cendî, *Şerh*, s. 69.

⁵⁷ Cendî, *Şerh*, s. 71.

⁵⁸ Bosnevî, *Şerhu li ba'zi kelâmi's-Şeyh Müeyyed el-Cendî*, vr. 46^a.

2. Taayyün-i evvelden inbiâs eden *elif*, 'amâlar birbirinden ayrılmadan önce vahdânî olarak uzanan nefestir.

3. Bu hüküm, Allah lâfzındaki *elifle lâm* arasını medle ızhâr eden için zâhir olur.

4. *Elifle lâm* arasının ızhârı *telkîh telkîni* sırasındadır.

Muhammed eş-Şâmî'nin itirazı bu son iki maddeyedir: Konevî müridlerine lâfza-i celâl zikrini bu şekilde telkîn ettiğine göre o ve talebeleri Allah isminin harf sayısını yedi kabul etmektedir. Bosnevî'nin yaklaşımı ise Cendî'nin şerhindeki diğer ifadelerinden yola çıkmak ve bu tür zikrin sebebini tespit etmeye yöneliktir. Ona göre Cendî'nin "Bu hikmetin hükmü Allah lafzındaki *elifle lâm* arasını medle ızhâr eden için zâhir olur" sözünün üç gayesi vardır: Nefes-i rahmânî'nin ne olduğunu, taayyün-i evvelle nasıl taayyün ettiğini ve taayyün-i evvelden sonra diğer mertebelere sirâyetini izah etmek. Bosnevî'ye göre Cendî'nin burada söz ettiği *elif*lerden biri taayyün-i evvelden öncedir. Diğer ise her harfle olduğu gibi *hemz*yle, yani taayyün-i evvelle de ortaya çıkmaktadır. İşte bu *elif* yanlış anlaşılmaya konu olan *elif*tir ve Cendî'nin de muhtemelen sülûkünün başlarında telkîh telkîni⁵⁹ sırasında şeyhi Konevî'den öğrendiğini söylediği ism-i celâl zikrindeki uygulamada ortaya çıkar. Bosnevî, bu *elif*in iki 'amânın birbirinden ayrışmasından önce olduğunu söyler. Bu iki 'amâ, Cendî'nin 'amâ ve gamâ olarak zikrettiği ve lâmlarla taayyün eden 'amâlardır. Daha önce geçtiği üzere Allah lâfzındaki birinci lâm Rabb'in 'amâi, ikinci lâm ise merbûbun gamâdır. Cendî'nin naklettiğine göre mübtedî sâlikin Allah zikri sırasında *hemzeyi* uzatarak "Aallah" şeklinde zikretmesi, *hemz*yle lâm arasında bir *elif* daha olduğu ve Allah isminin harf sayısının yedi olduğu anlamına gelmemektedir. Bosnevî'nin yorumuna göre bu durum, mübtedî sâlikin nefes-i Rahmânî'nin uzamasının şuhûdundan muhtecib olmasından kaynaklanmaktadır. Bosnevî'ye göre, Cendî'nin gençlerin sözlerinde ve musıkî icrâsı sırasında burasının med edildiğini söylemesi de bu *elif*in Allah isminin harflerine dahil olmadığını göstermektedir. Bu *elif*ler birbirinden farklıdır, bu yüzden Bosnevî bu ızhârların bilgisini *dakîk* olarak niteler.

Bosnevî, Konevî'nin de Allah isminin harf sayısının altı olduğunu kabul ettiğini söyler ancak bu altı harfe bu ismin delâlet ettiği *ulûhet* nisbetinin eklenmesiyle harf sayısını yediye çıkardığı için onu eleştirir.⁶⁰ Aynı eleştiriye *Tecelliyât*'ta da görmek mümkündür.⁶¹ Bosnevî'ye göre *ulûhet* bu ismin medlûlüdür, lâfzatullahın ne zâhir ne de bâtın harfleri arasında yer alır.⁶²

⁵⁹ *Şerhu Fusûsi'l-hikem*'in basılı nüshasında bu ibâre yerine *telkînü's-şeyh* ibaresi yer almaktadır (bkz. Cendî, *Şerh*, s. 72). Telkîh telkîni ise muhtemelen dilin damağa yapııştırılarak zikredilmesi mânasına gelmektedir.

⁶⁰ bkz. Konevî, *Fâtiha Sûresi*, s. 186.

⁶¹ Abdullah Bosnevî, *Tecelliyâtı arâisi'n-nusûs fî manassat-ı hikemî'l-Fusûs*, Bulak: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1252, s. 26.

⁶² bkz. Baş, "Fusûsu'l-hikem Şerhçiliği", s. 152.

Sonuç olarak müellifin bu risâlesi Cendî'nin mukaddimesinde yer alan konuyla ilgili görüşlerini vuzûha kavuşturduğu gibi, on yedinci yüzyıldaki ilmî bir tartışmayı göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

4. Eserin Nüshaları ve Tahkîkte İzlenilen Yöntem

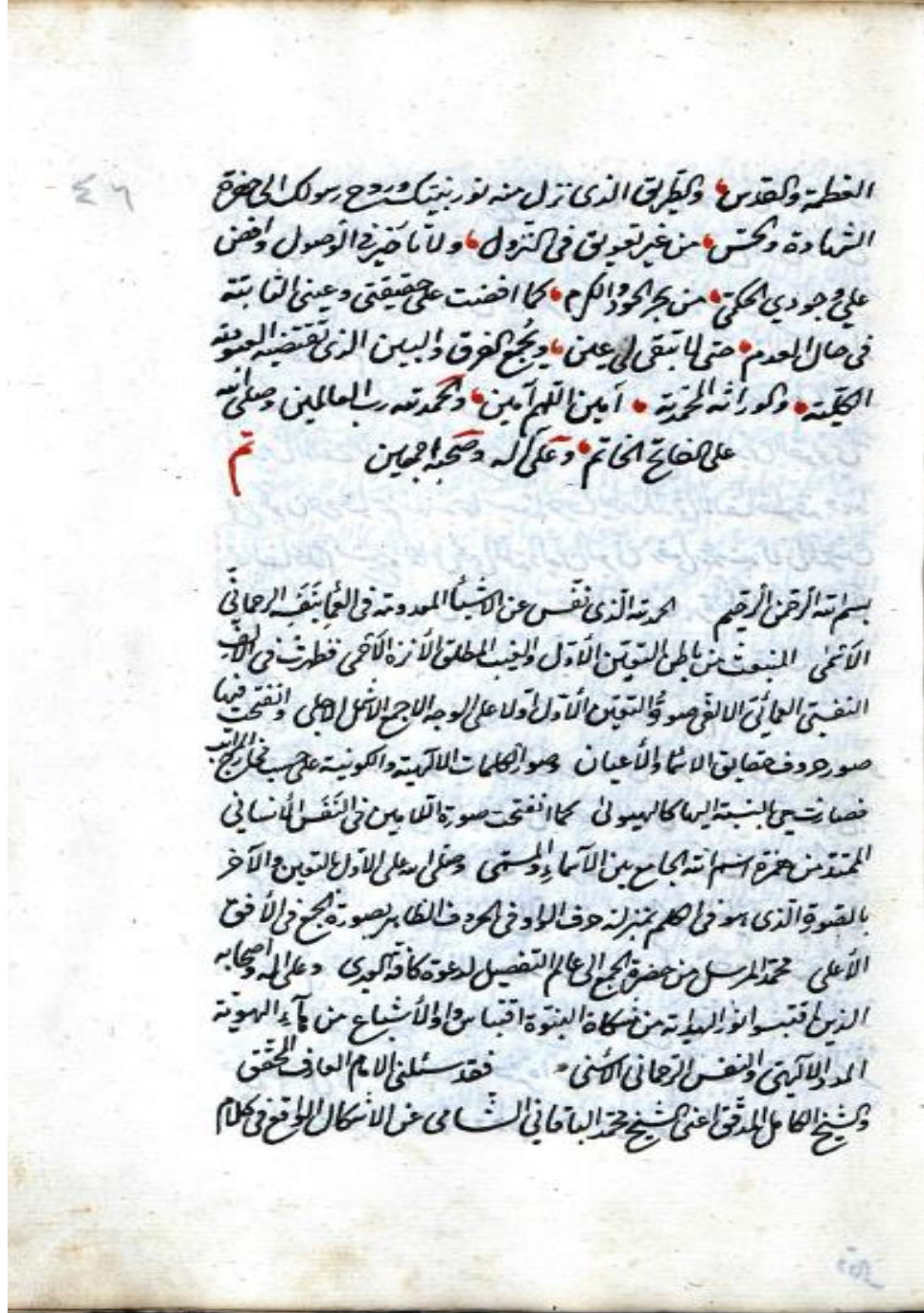
Risâlenin Türkiye kütüphanelerinde bulunan üç nüshası vardır ve hiçbirinde müellif ya da müstensih ismi yer almamaktadır. Risâlenin müellif nüshası bulunmadığından tahkîkte üç nüshanın karşılaştırılmasıyla en doğru metni inşâ etmeye çalıştık. Çalışmamızda kullandığımız nüshalar ve özellikleri şu şekildedir:

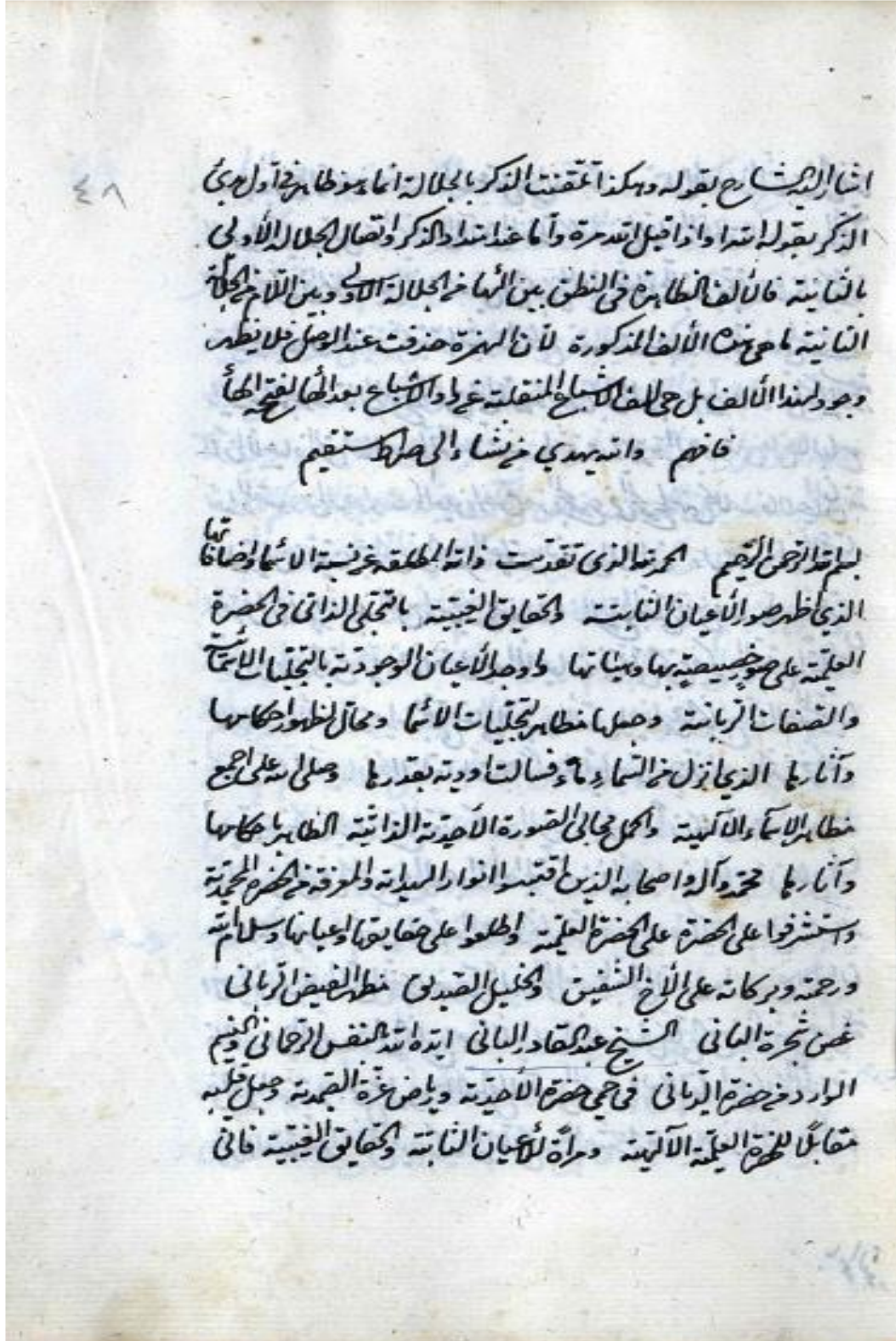
Süleymâniye Kütüphanesi Cârullah bölümü numara 2129'daki nüsha iki varak olup, risâle 157^a ile 158^b arasındadır. Yazısı okunaklı talik hattır. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, cümle araları kırmızıyla işaretlenmiştir. İlk sayfa yirmi iki, son iki sayfa ise yirmi üç satırdır. Çalışmamızda bu nüshayı ج harfi ile gösterdik.

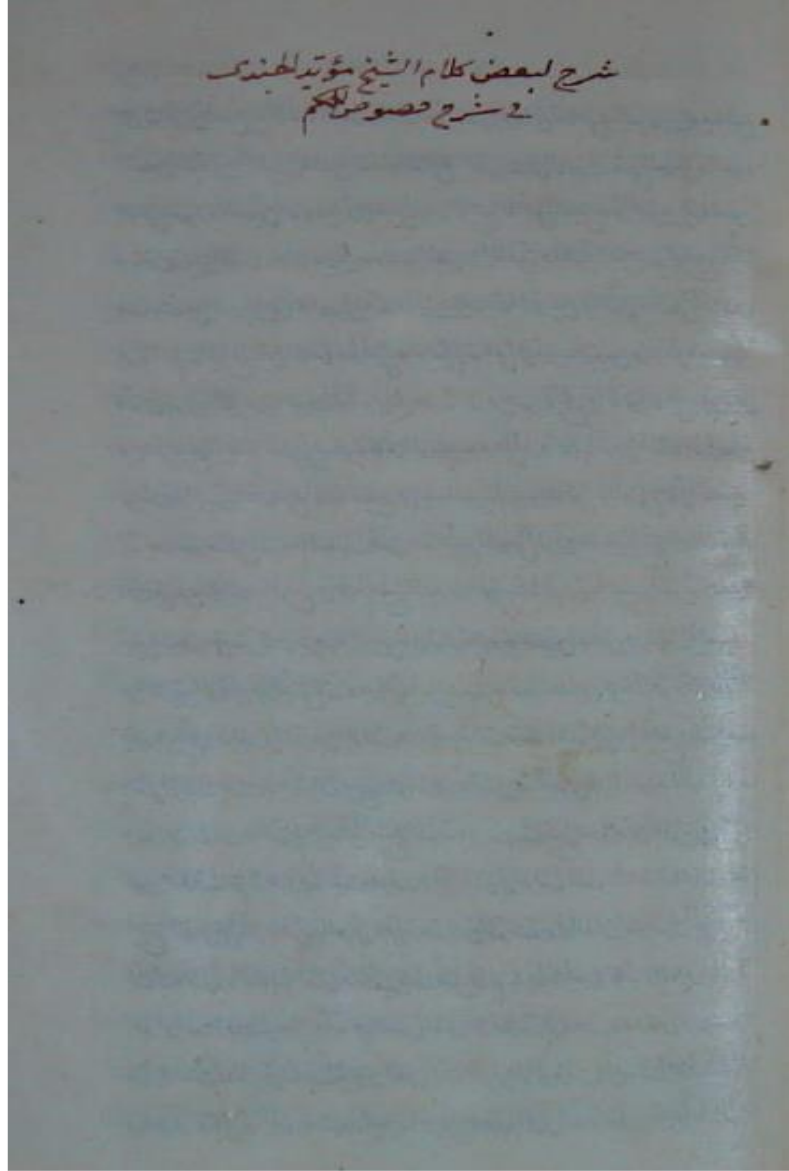
Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya bölümü 2077 numaradaki nüsha talik hatla yazılmış olup, risâle 46^a ile 48^a arasındadır. Her sayfada on dokuz satır bulunmaktadır. Çalışmamızda bu nüshayı l harfi ile gösterdik.

Süleymâniye Kütüphanesi Hâşimpaşa 21 numaradaki nüsha okunaklı bir rik'a hatla yazılmıştır. Baş tarafı eksiktir. Eser 54^a ile 55^b arasındadır. Her sayfada bulunan satır sayısı farklıdır. Çalışmamızda bu nüshayı ise ه harfi ile gösterdik.

Tahkîkte Kullanılan Nüshaların İlk ve Son Sayfaları

Ayasofya 2077, 46^a

Ayasofya 2077, 48^a

Cârullah 2129, 157^a

لا ينطق هو التاء بل هو خارج عنها فخ لا يلزم من تلفظ الشرح الذكر بالجملة من الشيخ الملقب
 والذين بالمد بين الالف اللام ان يكون الالف المدى من حروف اسماءه ويكون حروفه بجمعه .
 عندنا بهذا الاعتبار وقول الشرح بعد هذا الكلام ولنا في المدات النفسية الثانية عند
 الغناء وفي مدات اصوات الشبابة . وانفقاء الانفاس بحسب اللحان والنفحات . امرار
 وتجليات وانفحات وطبقات لطيفة من حفرة اللطيف الخبير . دليل على ان هذا الالف المدى
 النفسى هو حروف اسماءه عند بل هي ظاهرة عند مد الصوت بالبحان والنفحات فتحتق
 وانما حال الشيخ صدر المنة والذين في تنبيه الفاتحة والاسمائه اذا جمعت هذه الظاهرة والبالغة
 كانت ستة على اى شيخنا رضى الله عنه لا يمكن ان انفقت الى هذه الستة المحيطة التى يدل
 عليها هذا الاسم اعنى اللوثة تكون سبعة عنده بهذا الاعتبار ولم يعتبر بالشيخ رضى الله عنه لان
 اللوثة مدلول هذا الاسم ليست من حروف الظاهرة والبالغة . وقول الشرح وحكم هذه
 المحكمة يظهر فحين يظهر الالف بالمد انما هو بالنسبة الى تلك المسندك المحجب عن شهود اسناد
 النفس الرحمان . واما الالف الكامل الواصل المعتبرة التعيين الاول والبرزخ الفاصل بين اللام
 والتعيين الواقع على انحاء النفس الرحمانى من السماء وباطن التعيين الاول والمستشرق
 على كيفية تعينه بالتعيين الاول واخراجه منه الى قصى مراتب الجمع والوجود . فهو لا يحتاج فى
 معرفة اسناد النفس الرحمانى الى اظهار الالف بالمد . ثم نقول والالف النفسى الظاهر فى بعض
 اجاب الاذكار التى انشأها الشرح بقوله وهكذا انقضت الذكر بالجملة انما هو ظاهر فى قول
 بديء الذكر بقوله او اذا قيل الله مرة . واما عند اسناد الذكر واتصال الجملة الاول بالثانية
 فالالف الظاهرة فى النطق بين الالف والجملة الاولى . وبين اللام من الجملة الثانية
 ما هي هذا الالف المذكورة لان الهزة حذفت عند الوصل فلما يظهر
 وجود لهذا الالف بل هي الف الاشباع المتقلبة عن واو
 الاشباع بعد الالف لفتح الالف فانهم
 وانه يمدى من بين الالف الى حراط
 مستقيم . م

54
 قبل لابي مديه في فتح الناس به بيته ابره اما في
 من ذلك امران فقال هديجر الحجر الاسود في نفسه
 يخرجهم عنه حجر بيته اذا قبلته الرسل والانبيا والاولاد
 عيه انه قبل لا فان انا ذلك الحجر فان تالي في
 هذا المقام الذي يابعدونك انما يابعدونه

سأله على قول شيخ العرب الجندی فی اراء شرح وخصوصا
 فان الموی الجندی فی مقدمات شرح للقصص وهو قوله
 خالف اولاد والالف المنع من النعمة الاول هو النفس
 المتحد وصاريا قبل انفضاه ^{بشيء} احد العجايب عنده
 وكم هف الحكمة يظهر له يظهر الالف بالمبتدئ الالف
 واللام مداسة وذلك عند نقبه ان يفتح وهذا نقبت
 ان ذكر بالجدلة جبت وعتق منه الشيخ في حاشية عن
 فقال قد ظهر من هذا الكلام انظر الالف بالمبتدئ
 الالف واللام على اني شيخ الموي تعلم صروفها
 عندها سبعة احرف ويظهر المد في الالف المقطوعه
 مخالف الكلام ابي محي لسه العربي لانه المد عنده
 في الالف المعصومه اني سية اللام اسنابيه ودرها ان
 نطقا والحقة حقا من لاهما وسيرا فانه في
 لولا وجهدها ما كان المد لوامد من هذه الحروف واما
 الالف المقطوعه فلا مد فيها عن دلا صروف اسم الله
 سنة انما كان في كتاب التجلد انحلوا انما تحوي

Hâşimpaşa 21, 54^a

١٠٨

ذوق الشايع وحكمه في الحكمة يظهر فيهم يظهر فيهم الالف
 باليد اغا هو بالنسبة الى انك المتوى المتوى المتوى المتوى
 فهو راضد النفس الرحمانى واما الالف الكامل الالف
 مرتبة اليه الاول والبرئغ الفاصد بينه للالف
 والنفس الواضد على انبهاث النفس الرحمانى منها وبالطه
 النفس الاول والمسترف على كيفية تفته بالنفس
 امتداده الى اقصى مراتب الجمع والوجود فهو لا يجباغ
 في معرفة امتداد النفس الرحمانى الى اظفار الالف بالمتوى
 الالف النفسى انما هو في مد بعينه اصحاب الازكار الذي
 الشايع بقوله وهذا نفقة الذكر بالجلد انما هو
 في اود بدي الذكر بقوله الله او ازيد الله
 مرة واما عند امتداد الذكر وانضام الجلود الاولى
 بالثانية فالالف انما هو في انفسه بينه اطاره الجلود
 ما هو هذا الالف المذكور لانه لا يخرج ضد فقه الالف يظهر
 وجوده في الالف بل هي الف الالف المنفذة عزو الالف
 بعد الالف فتح - اياها فاطم دانه برهمة شأى الالف
 كتابه في رتبة الانبياء واصحاب الجمع في رتبة الحق
 بسم الله الرحمن الرحيم الحق الذي اظفر الالف في الصور
 الزهادية الصفة لتفصيل المظدية الكلبة
 وصلى الله على محمد الذي اسرى به الى مقام الجمع به طهرى
 الالف والالف في حق الالف برفع الخط الفاضل
 الالف في حق الالف والالف فان صلى الله عليه

Hâşimpaşa 21, 55^b

5. Risâlenin Tahkiki

شرح لبعض كلام الشيخ مؤيد الجندي في شرح فصوص الحكم

بسم الله الرحمن الرحيم،¹ الحمد لله الذي نَفَسَ عن الأشياء المعدومة في العماء بنفسه الرحماني الأسمى المنبعث من باطن التعيين الأول والغيب المطلق الأنزه الأحمى. فظهرت في الألف النفساني² والعماء الألفي³ صورة التعيين الأول أولاً على الوجه الأجمع الأشمل الأجلى. وانفتحت فيها صور حروف حقائق الأسماء والأعيان وصور الكلمات الإلهية والكونية على حسب مخارج المراتب. فصارت هي بالنسبة إليها كالهوى كما انفتحت صورة اللأمين في النفس الإنساني الممتد من همزة اسم الله الجامع بين الأسماء والمسمى. وصلى الله على الأول بالتعيين والآخر بالصورة الذي هو في الكلم بمنزلة حرف الواو في الحروف الظاهر بصورة الجمع في الأفق الأعلى محمد المرسل من حضرة الجمع إلى عالم التفصيل لدعوة كافة الورى وعلى آله وأصحابه الذين اقتبسوا نور⁴ الهداية من مشكاة النبوة اقتباس واو الإشباع من هاء الهوية المدد الإلهيتي والنفس الرحماني الأسنى.

أما بعد؛⁵ فقد سنلني الإمام العارف المحقق والشيخ الكامل المدقق أعني الشيخ محمد الباقاني⁶ الشامي عن الإشكال الواقع في كلام الشيخ العارف الوارث المحمدي الشيخ⁷ المؤيد⁸ الجندي⁹ رضي الله عنه في مقدمات شرحه للفصوص وهو قوله: "فالهمزة للتعيين¹⁰ الأول والألف المنبعث من التعيين الأول هو النفس الممتد وحدانياً قبل انفصال أحد العمائين عن الآخر. وحكم هذه الحكمة يظهر لمن يظهر الألف بالمد بين الألف واللام من 'الله' وذلك عند تلقين التلقيح. وهكذا تلقنت الذكر بالجلالة جلوت وعزت من الشيخ رضي الله عنه." فقال: "قد ظهر من هذا الكلام إظهار الألف بالمد بين الألف واللام على رأي الشيخ المؤيد ومذهب الشيخ صدر الدين القونوي¹¹ رحمه الله. وحينئذ¹² تكون حروف اسم الله عندهما سبعة أحرف ويظهر المد في الألف المقطوعة. وهذا مخالف لكلام الشيخ الكامل¹³ محيي الملة¹⁴ والدين العربي رضي الله عنه.¹⁵ لأن المد عنده في الألف الموصولة التي بين اللام الثانية¹⁶ والهاء الظاهرة نطقاً والخفية خطأ مثل لام ها حا وشبهها. فإنه لولا وجودها ما كان المد لواحد من هذه الحروف. وأما في الألف المقطوعة فلا مد فيها عنده. ولأن حروف اسم الله عنده ستة كما قال في كتاب الجلالة: 'اعلموا أنها تحوي من الحروف على ستة أحرف وهي ال ل ا ه و'. وقال في الفتوحات في الباب الخامس: 'وحروفها ال ل ا ه و'."

1 ج ه - بسم الله الرحمن الرحيم.

2 ا + الألفي.

3 ا - والعماء الألفي.

4 ا : أنوار.

5 ا - أما بعد.

6 ج : الباقاني.

7 ه - الحمد لله الذي نَفَسَ عن الأشياء المعدومة... الشيخ.

8 ه : قال المؤيد.

9 ا : الجندي.

10 ه - للتعيين.

11 ه - القونوي.

12 ا : وح ؛ ها - وحينئذ.

13 ه - الكامل.

14 ه - الملة.

15 ه - رضي الله عنه.

16 ه : إثنائية.

فقلت في جوابه: "اعلم أيها الشيخ العارف والوارث المستشرف الواقف أيدك الله بالنفحات الجودية الإلهية ونفس عن قلبك بالأنفاس الرحمانية من الحضرة العمائية¹⁷ لا يلزم من هذا الكلام ثبوت الألف بين الألف واللام من الله وكون حروفه سبعة عندهما ومخالفتها لكلام الشيخ ومذهبه. لأن الشيخ المؤيد صرح في مقدمات شرحه المذكور¹⁸ قبل هذا المحل في تحقيق الأبحاث العشرة أن هذا¹⁹ الاسم مركب من ستة أحرف: الهمزة واللامان وألف²⁰ بعدهما وهاء وواو بعدها وهذه صورته: ال ل ا ه و. وقال الشيخ صدر الملة والدين²¹ في تفسير الفاتحة: ²² 'والاسم الله إذا جمعت حروفه الظاهرة والباطنة كانت ستة على رأي شيخنا رضي الله عنه: ²³ الألف واللامان والألف الظاهرة في النطق لا في الخط والهاء والواو الظاهرة بإشباع الضمة. فإذا أضفت²⁴ إلى هذه الستة الحقيقة التي²⁵ يدل عليها هذا الاسم أعني الألوهة²⁶ التي هي عبارة عن نسبة تعلق الحق من حيث ذاته بالأسماء المتعلقة بالكون كانت سبعة.' فكلامهما موافق لكلام الشيخ، بل هو عين كلامهما.²⁷

وأما سر قول الشيخ المؤيد "وحكم هذه الحكمة يظهر فيمن يظهر الألف بالمد بين الألف واللام من الله" إلى آخره، فهو إنه لما كان في صدد بيان النفس الرحماني وبيان تعيينه بالتعين الأول وامتداده منه إلى أقصى مراتب الجمع والوجود. فأورد مثالا وجعل الهمزة المتعينة أولا بالنفس الإنساني للتعين الأول والألف النفسي الممتد بعد الهمزة للنفس الرحماني المنبعث من التعين الأول الممتد وحدانيا قبل انفصال أحد العمائين عن الآخر. أراد أن يفهم النفس الرحماني والألف النفسي الممتد من التعين الأول قبل تعيينه بالتعين الثاني وقبل انفصال أحد العمائين عن الآخر بالنفس الإنساني الممتد من الهمزة في الله قبل تعيينه باللام. ولكن معرفة هذا²⁸ الامتداد دقيق لا يفهم، فكيف أن يفهم منه امتداد النفس الرحماني. فجاء بقول من أظهر الألف بالمد بين الألف واللام من الله في الذكر بقوله "الله الله" جهراً جداً من أرباب الوجد والوله والهيمن وأصحاب النغمات والألحان. فإنه يظهر فيه معرفة امتداد النفس الرحماني بعد التعين الأول لأنه يعرف بالذوق في نفسه.

ولا يلزم من امتداد النفس الإنساني الألفي بعد الهمزة في الله عند أصحاب الوجد وأرباب الذكر إثبات الألف المدي بين الألف واللام وكون اسم الله مركبا من سبعة أحرف. لأن هذا الألف المدي غير داخل في الحروف التي تركب منها اسم الله بحيث لا يتلفظ هو إلا به بل هو خارج عنها. فحينئذ²⁹ لا يلزم من تلقن الشارح الذكر بالجلالة من الشيخ صدر الملة والدين بالمد بين الألف واللام أن يكون الألف المدي من حروف اسم الله ويكون حروفه سبعة عندهما بهذا الاعتبار. وقول الشارح بعد هذا الكلام³⁰ "ولنا في المدات النفسية الإنسانية عند الغناء وفي مدات أصوات الشبابات وانعقادات الأنفاس بحسب الألحان والنغمات أسرار

17 هـ - والوارث المستشرف الواقف ... من الحضرة العمائية.

18 هـ - المذكور.

19 هـ - هذا.

20 هـ : و الألف.

21 هـ - والدين.

22 هـ : في تفسيره.

23 هـ - رضي الله عنه.

24 ا : أضيفت.

25 هـ : الذي.

26 هـ : الألوهية.

27 هـ - بل هو عين كلامهما.

28 هـ - هذه.

29 ج : فح.

30 هـ : بعدها.

وتجليات وإفادات وتلقّيات لطيفة من حضرة اللطيف الخبير". دليل على أن هذا الألف المدي النفسي ما هي من حروف اسم الله عنده بل هي ظاهرة عند مد الصوت بالألحان والنعلمات³¹ فتحقق.

وإنما قال الشيخ صدر الملة³² والدين في تفسير الفاتحة³³ "والاسم³⁴ الله إذا جمعت حروفه الظاهرة والباطنة كانت ستة على رأي شيخنا رضي الله عنه³⁵ لأنك إذا أضفت إلى هذه الستة الحقيقة التي تدل³⁶ عليها هذا الاسم أعني الألوهة³⁷ تكون سبعة عنده بهذا الاعتبار." ولم يعتبرها³⁸ الشيخ رضي الله عنه³⁹ لأن الألوهة⁴⁰ مدلول هذا الاسم ليست من حروفه الظاهرة ولا الباطنة⁴¹. وقول الشارح: "وحكم هذه الحكمة يظهر فيمن يظهر الألف بالمد" إنما هو بالنسبة إلى السالك المبتدئ المحتجب عن شهود امتداد النفس الرحماني. وأما الإنسان الكامل الواصل إلى مرتبة التعيين الأول والبرزخ الفاصل بين اللاتعيين والتعيين، الواقف على انبعاث النفس الرحماني من العماء وباطن التعيين الأول والمستشرف على كيفية تعيينه بالتعيين الأول وامتداده منه إلى أقصى مراتب الجمع والوجود، فهو لا يحتاج في معرفته امتداد النفس الرحماني إلى إظهار الألف بالمد.

ثم نقول: والألف النفسي الظاهر في مد بعض أصحاب الأذكار الذي أشار إليه الشارح بقوله "وهكذا تلقنت الذكر بالجلالة" إنما هو ظاهر في أول بدئ الذكر بقوله "الله" أو إذا قيل "الله" مرة. وأما عند امتداد الذكر واتصال الجلالة الأولى بالثانية فالألف الظاهرة في النطق بين الهاء من الجلالة الأولى وبين اللام من الجلالة الثانية⁴² ما هي هذا⁴³ الألف المذكورة لأن الهمزة حذفت عند الوصل فلا يظهر وجود لهذا الألف بل هي ألف الإشباع المنقلبة عن واو الإشباع بعد الهاء لفتح الهاء. فافهم والله يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم⁴⁴.

هـ - والنعلمات.	31
هـ - الملة.	32
هـ : في تفسيره.	33
هـ : واسم.	34
هـ - رضي الله عنه.	35
ج هـ : يدل.	36
هـ : الألوهية.	37
هـ : يعتبر.	38
هـ - رضي الله عنه.	39
هـ : الألوهية.	40
هـ : والباطنة.	41
هـ : بين الهاء من الجلالة الثانية.	42
ا : هذه.	43
سورة النور (24)، 46.	44

6. Risâlenin Tercümesi

Şeyh Müeyyed Cendî'nin *Fusûsu'l-hikem* Şerhindeki Bazı Sözlerinin Açıklaması

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm,

Madum olan eşyâyı, taayyün-i evvelin bâtınından ve münezzehten mutlak gaybdan çıkan yüce nefes-i Rahmânî'siyle 'amâda rahatlatan Allah'a hamd olsun. 'Amâî nefesî elifte ve elifî 'amâda ilk olarak taayyün-i evvelin sûreti kapsayıcı, kuşatıcı ve en yüce şekilde zâhir oldu. Orada isim ve aynların hakikatlerinin harflerinin sûretleri ve kevnî ilâhî kelimelerin sûretleri mertebelerin mahreçlerine göre açıldı. [Taayyün-i evvelin sûreti] ona [taayyün-i evvele] nisbetle *heyûlâ* gibi oldu. Nitekim esmâ ve müsemâyı cem' eden Allah isminin *hemzesinden* uzanan nefes-i insanîdeki iki *lâm*'ın sûreti de bu şekilde açılmıştır.

Salât, kelimelerde, zâhir harfler içinde ufuk-i a'lâdaki cem' suretiyle zâhir vâv harfi menzilesinde olan, taayyünle ilk, sûretle son Muhammed üzerinedir. Cem' hazretinden tafsîl âlemine herkesi davet için gönderilmiştir. Nübüvvet mişkâtından, [yani] yüce nefes-i Rahmânî ve meded-i ilâhî olan hüviyyet *hâsın*'ın işbâ edilmesiyle [ortaya çıkan] vâvdan, hidâyet nûrunu iktibâs eden âli ve ashâbına da [salât olsun].

Emmâ ba'd; imâm, ârif muhakkık ve müdekkik kâmil şeyh, yani Muhammed el-Bakkânî eş-Şâmî bana, Muhammedî vâris, ârif şeyh Müeyyed Cendî'nin (ra) *Fusûs* şerhi mukaddimesinde vâkî olan meseleyi sordu. O [Cendî'nin] şu sözüdür:

Hemze taayyün-i evvel içindir. Taayyün-i evvelden çıkan elif ise 'amâlar [iki 'amâ] birbirinden ayrılmadan önce vahdânî olarak uzanan nefestir. Bu hikmetin hükmü Allah lafzındaki elifle lâm arasını medle izhâr eden için zâhir olur. Bu ise [medle izhâr etme] telkîh telkîni sırasında olur. Şeyh'ten (ra) lâfza-i celâl (cellet ve azzet) zikrini ben bu şekilde öğrendim.

"Bu sözden Şeyh Müeyyed'in görüşü ve Şeyh Sadreddin Konevî'nin (rahimehullah) mezhebine göre, *elifle lâm* arasını med ederek *elifi* izhâr etmek [gerektiği] zâhir oldu. Öyleyse bu ikisi nezdinde Allah isminin harfleri yedidir ve med de *elif-i maktûada* zâhir olur. Bu ise kâmil şeyh, ümmet ve dinin ihyâ edicisi Arabî'nin (ra) sözüne muhaliftir. Çünkü ona göre med, ikinci *lâmla hâ* arasındaki nutkan zâhir, hâten gizli olan *elif-i mevsûlededir*; tıpkı *ها، ح، لام* ve benzerlerinde olduğu gibi. Çünkü bu olmasa [nutkan zâhir hâten gizli *elif* olmasa] bu harflerden hiçbirisi için med olmazdı. *Elif-i maktûada* ise ona göre med yoktur. *Kitâb-ı Celâle*'de dediği gibi, ona göre Allah isminin harfleri altıdır: 'Biliniz ki o [Allah kelimesi] altı harf içerir. Bunlar *elif, lâm, lâm, elif, hâ* ve *vâvdır*.' *Fütûhat*'ın on beşinci bâbında ise: 'Onun harfleri *elif, lâm, lâm, elif, hâ* ve *vâvdır*' demiştir".

Ona cevâben dedim ki: “Ey ârif şeyh ve şerefli vâkif vâris, Allah ilâhî cömertlik nefhalarıyla seni güçlendirsün ve ‘*amâî hazretten* çıkan Rahmânî nefeslerle kalbini rahatlatısın. Bu sözden Allah lafzındaki *elifle lâm* arasında *elifin* sübûtu ve harf sayısının yedi olduğu, [böylece] Şeyh’in sözü ve mezhebine muhalefet etmiş oldukları çıkmaz. Çünkü Şeyh Müeyyed mezkûr şerhinin mukaddimesinde, bu konudan önceki on bahsi incelerken bu ismin altı harften oluştuğunu açıklamıştır. [Bu harfler] *hemze*, iki *lâm*, bunlardan sonra *elif*, *hâ* ve *vâv*dir. Sûreti de budur: ا ل ل ا ل ل و ه. Sadru’l-milleti ve’ d-dîn ise *Tefsîr-i Fâtihâ*’da: ‘Allah isminin zâhir ve bâtın harfleri toplanırsa şeyhimizin görüşü üzerine altı olur: *Elif*, iki *lâm*, yazıda gizli olup konuşmada zâhir olan *elif*, *hâ* ve dammenin işbâıyla zâhir olan *vâv*. Bu altı harfe bu ismin delâlet ettiği hakîkati, yani Hakk’ın Zât bakımından kevnle ilişkili isimlerin nisbetinden ibâret olan ulûheti eklersen yedi olur’. Her ikisi de şeyhin sözüne uygundur, hatta [şeyhin sözü] onların sözlerinin aynıdır.”

Şeyh Müeyyed’in şu sözünün sırrına gelince: “Bu hikmetin hükmü Allah lafzındaki *elifle lâm* arasını medle ızhâr eden için zâhir olur...vd”. Bu, nefes-i Rahmânî’nin beyânı, taayyün-i evvel ile taayyünü ve ondan cem’ ve vücûd mertebelerinin sonuna kadar uzanmasının beyânı sadedindedir. Nefes-i insânîyle ilk olarak müteayyin olan *hemzeyi* taayyün-i evvele misâl getirmiş, *hemzed*en sonra uzanan *nefesî elifi* ise ‘*amâlar* [iki ‘*amâ*] birbirinden ayrılmadan önce, taayyün-i evvelden vahdânî olarak inbiâs eden nefes-i Rahmânî için misâl kılmıştır. [Cendî bununla], *nefes-i Rahmânî*’nin ve taayyün-i evvelden imtidâd eden *nefesî elifin*, taayyün-i sâni ile taayyününden ve iki ‘*amânın -lâmda* taayyününden önce Allah lâfzının *hemzesinden* uzanan *nefes-i insânîyle-* birbirinden ayrılmasından önce olduğunun anlaşılmasını murad etmiştir. Ancak bu imtidâdın bilgisi dakiktir, anlaşılmazdır. [Hal böyle iken] nefes-i Rahmânînin imtidâdı nasıl anlaşılınsın! Dolayısıyla [Cendî], “vücûd ve aşk erbâbıyla nağme ve mûsikî ehli, cehrî ‘Allah Allah’ zikrinde *elifle lâm* arasındaki *elifi* ızhâr ederler” kavlini getirdi. Zira [Cendî], bunun bilgisini nefesinde tattığı için taayyün-i evvelden sonra nefes-i Rahmânî’nin imtidâdını lâfza-ı celâl zikrinde ızhâr etmektedir.

Vecd ashâbı ve zikir erbâbı nazarında *elif-insanî nefesin* uzatılmasından da Allah lafzındaki *hemzed*en sonra *elifle lâm* arasında *meddî elifin* isbâtı ve Allah isminin yedi harften mürekkebe olması sonucu da ortaya çıkmaz. Çünkü bu *meddî elif*, Allah ismi o olmadan da telâffuz olunabildiği için, terkîb olunan harflere dâhil değildir. Tam tersi, Allah isminin harflerinden hâricidir. O halde şârihin celâle zikrini Şeyh Sadru’l-milleti ve’ d-din’den, Allah isminin harflerinden *elifle lâm* arasını uzatarak telakkî etmesinden o ikisinin nezdinde harf sayısının yedi olduğu sonucu çıkmaz. Şârihin bu sözden sonraki “Bize göre şarkı sırasında ve gençlerin seslerindeki nefesî medlerde ve müziğe göre nefeslerin düğümlenmesinde Hazret-i Lâtif-i Habîr’den tecellîler ve lâtif telakkîler vardır” sözü de, *nefesî meddî elifin* ona göre Allah isminin harflerinden olmadığına delildir. Bilakis, mûsikî esnasında zâhir olur, tahakkuk et!

Sadru'l-milleti ve'd-dînin *Tefsir-i Fâtihâ*'da "Allah isminin zâhir ve bâtın harfleri toplanırsa şeyhimizin görüşü üzere altı olur: *Elif*, iki *lâm*, yazıda gizli olup konuşmada zâhir olan *elif*, *hâ* ve dammenin işbâıyla zâhir olan *vâv*. Bu altı harfe, bu ismin delâlet ettiği hakikati, yani ulûheti eklersen yedi olur" [sözüne gelince], şeyh buna itibar etmemiştir çünkü ulûhet bu ismin medlûlüdür, ne zâhir ne de bâtın harflerindedir.

Şârihin "Bu hikmetin hükmü Allah lafzındaki *elifle lâm* arasını medle ızhâr eden için zâhir olur" sözü ise, nefes-i Rahmânî'nin uzamasının şuhûdundan muhtecib olan mübtedî sâlike nisbetledir. Taayyün-i evvel (mertebesine) vâsıl ve lâ taayyünle taayyün arasındaki *berzah-ı fâsıl* olan; 'amâdan ve taayyün-i evvelin bâtınından nefes-i Rahmânî'nin yayılmasına vâkîf; taayyün-i evvelle taayyününün keyfiyetiyle ve ondan cem' ve vücûd mertebelerinin sonuna uzamasıyla şereflendirilmiş insan-ı kâmile gelince, onun nefes-i Rahmânî'nin imtidâdına dâir marifetinde *elifin* medle ızhârına ihtiyacı yoktur.

Sonra deriz ki, Şârihin "Celâle zikrini böyle öğrendim" sözüyle işaret ettiği, ashâb-ı zikrin bazısının meddinde zâhir olan *nefesî elif*, ancak onun Allah zikrinin başında veya ikinci defa Allah dediğinde zâhir olur. Zikrin uzatılması ve ilk celâlenin ikinciye bağlanması sırasında ilk celâlenin *hâsı*yla ikinci celâlenin *lâmı* arasının ittisâli sırasında ortaya çıkan *elif*, bahsedilen bu *elif* değildir. Çünkü *hemze* vasl esnasında hafzedilir ve bu *elif* için vücûd zâhir olmaz. Bilakis bu, *hâdan* sonraki *vâv-ı işbâdan* dönüşen *elif-i işbâd*ır. Anla! Allah dilediğini doğru yola eriştirir.

Kaynakça

- Alkış, Abdurrahim, "Abdurrezâk Kâşânî ve Şerhu Fusûsi'l-hikem Adlı Eserinin Tahkîk ve Tahlîli", (doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2008).
- Baş, Derya, "Fusûsu'l-hikem Şerhçiliği ve Ekberî Gelenek", *III. Uluslararası Sadreddîn Konevî Sempozyumu Sadreddîn Konevî Tasavvuf, Felsefe ve Din* (edt. Erdal Baykan, Fatih Kaleci), 144-155, Konya: 2018, 144-155.
- Bayrakdar, Mehmet, "Sadreddin Konevî ve Davûd el-Kayserî", *I. Uluslararası Sadreddîn Konevî Sempozyumu Bildirileri* (haz. MEBKAM), Konya: Mebkam Yayınları, 2010, 33-36.
- Bilgin, Azmi, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Sadreddîn-i Konevî", *I. Uluslararası Sadreddîn Konevî Sempozyumu Bildirileri* (haz. MEBKAM), Konya: Mebkam Yayınları, 2010, 43-49.
- Bolat, Ali, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Bosnevî, Abdullah, "Kitâbu kura'r-rûhiyyu'l-memdu'd li'l-ezyâfi'l-vâridine min merâtibi'l-vücûd", *Abdullah Bosnevî ve Merâtib-i Vücûd ile İlgili Bir Risâlesi* (haz. Abdullah Kartal, yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996).
- Bosnevî, Abdullah, *Şerhu li ba'zi kelâmi's-Şeyh Müeyyed el-Cendî fi Şerhi Fusûsi'l-hikem*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2077, vr. 46^a-48^a,
- Bosnevî, Abdullah, *Tecelliyâtu arâisi'n-nusûs fi manassat-ı hikemi'l-Fusûs*, Bulak: Dârü't-Tıbâati'l-Âmire, 1252.
- Bosnevî, Abdullah, *Tecelliyâtu arâisi'n-nusûs fi manassat-ı hikemi'l-Fusûs*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1290/1873.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul: Meral Yayınları, ts.
- Cendî, Müeyyedüddîn, *Nefhatü'r-Rûh ve Tuhfetü'l-Fütûh* (nşr. Necib Mâyil Herevî), Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1362.
- Cendî, Müeyyedüddîn, *Şerhu Fusûsi'l-hikem* (nşr. Celâleddîn Aştîyânî), Kum: Müessesetü Büstân Kitâb, 1373.
- Demirli, Ekrem, *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Doğru, Erdinç, "Lâfzatullah'ın Etimolojik, Semantik ve Fonetik Analizi", *Eskişeni* 32: 8-12.
- Fenârî, Muhammed b. Hamza, *Misbâhü'l-üns* (nşr. Muhammed Hâcevî), Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1388.
- Gölpınarlı, Abdalbaki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, y.y., 1924.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Fütûhât-ı Mekkiyye* (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Kitâbu'l-celâle*, Süleymâniye Ktp., Cârullah bl., nr. 2111, vr. 32^a-37^a.
- Kara, Mustafa, "Abdullah Bosnevî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, I, 87.
- Kartal, Abdullah, "Bursa'da Bosnalı Bir Melâmî Abdullah Bosnevî Hayatı, Eserleri ve Bir Kasidesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1994), 297-312.
- Kartal, Abdullah, "Abdullah Bosnevî ve Merâtib-i Vücûd ile İlgili Bir Risâlesi", (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996).
- Kılıç, Mahmud Erol, "Fusûsü'l-hikem", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, XIII, 230-237.
- Konevî, Sadreddîn, *Şerhu Esmâillâhi'l-hüsna Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayınları, 2013.

- Konevî, Sadreddîn, *İ'câzü'l-beyân fî te'vîli'l-ümmi'l-Kur'ân Fâtiha Sûresi Tefsiri* (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Musakhanov, Orkhan, "Affüddin Tilimsânî'nin İlâhî İsimler Nazariyesi ve Meâni'l-esmâi'l-ilâhiyye Adlı Eserinin Tahkiki", (doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2016).
- Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin, "Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye", *Melâmet Risâleleri-Bayrâmî Melâmiliği'ne Dâir* (haz. Abdürrezzak Tek), Bursa: Emin Yayınları, 2007.
- Topaloğlu, Bekir, "Allah" (Etimoloji), *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, II, 471.
- Yılmaz, Selahattin, "Arapçada Allah İsmi'nin Etimolojisi ve Onunla Yapılan Deyimlerin Filolojik Yapısı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2, 201-207
- Ziyâî, Ali Ekber, "Abdullah Bosnevî ve Sırr-ı Yakîn Risâlesi", *Misbah* 9 (2014), 81-96.